

რეგიონული უსაფრთხოების ტრანსფორმაცია შავი ზღვის რეგიონში და
ზანგეზურის დერეფნის გეოპოლიტიკური მნიშვნელობა

თათია ხუნტუა

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის

დოქტორანტი

tatiaxuntua@yahoo.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0009-6039-2177>

DOI: 10.52340/splogos.2025.03.12

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია შავი ზღვის რეგიონის უსაფრთხოების გამოწვევები, ზანგეზურის დერეფნის გეოპოლიტიკური მნიშვნელობა და მისი გავლენა რეგიონში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებზე. რუსეთ-უკრაინის მიმდინარე ომმა ძირეული გავლენა იქონია გლობალურ უსაფრთხოებაზე და საერთაშორისო სისტემის არსებული არქიტექტურა კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა. ამავდროულად სამხრეთ კავკასიაში დიდი მოთამაშეების ინტერესის სფეროს წარმოადგენს ეკონომიკური პროექტების საფარქვეშ სხვადასხვა პლაცდარმების შექმნა. ამ პროცესში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ზანგეზურის დერეფანს - სატრანსპორტო პროექტს, რომელიც სომხეთის სიუნიკის რეგიონში მდებარეობს და აზერბაიჯანის ძირითად ტერიტორიასა და ნახიჩევანის ავტონომიური რესპუბლიკის დამაკავშირებელი კვანძია. შესაბამისად, ამ პროექტის განხორციელება არა მარტო ეკონომიკურ და სატრანზიტო ჭრილში უნდა განვიხილოთ, არამედ მას გეოპოლიტიკური და უსაფრთხოების დატვირთვაც აქვს. სტატიაში შევეცადეთ გაგვეანალიზებინა რეგიონში მიმდინარე პროცესები, გამოწვევები და პერსპექტივები, რომელიც ზანგეზურის პროექტის რეალიზებასთან არის დაკავშირებული.

საკვანძო სიტყვები: გეოპოლიტიკური პროცესები, გლობალური უსაფრთხოება, სტრატეგიული პარტნიორობა, სიტუაციური მოკავშირეობა, ენერგო მონოპოლია.

The Transformation of Regional Security in the Black Sea Region and the Geopolitical Significance of the Zangezur Corridor

Tatia Khuntua

PhD student at Caucasus International University

tatiakuntua@yahoo.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0009-6039-2177>

Abstract

The article examines the security challenges in the Black Sea region, the geopolitical significance of the Zangezur Corridor, and its impact on ongoing political processes in the region. The ongoing Russia–Ukraine war has exerted a fundamental influence on global security and has called into question the existing architecture of the international system. At the same time, the South Caucasus has become an arena of interest for major powers, where the creation of various strategic footholds is pursued under the guise of economic projects. A particularly prominent place in this process is occupied by the Zangezur Corridor – a transport project located in Armenia’s Syunik province that serves as a connecting hub between mainland Azerbaijan and the Nakhchivan Autonomous Republic. Accordingly, the implementation of this project should be considered not only through an economic and transit lens but also in terms of its substantial geopolitical and security implications. The article attempts to analyse the processes taking place in the region, the associated challenges, and prospects linked to the realisation of the Zangezur project.

Keywords: geopolitical processes, global security, strategic partnerships, situational alliances, energy monopoly

ნაშრომის კვლევის მიზანია შეისწავლოს, თუ რა სამომავლო პერსპექტივა გააჩნია ზანგეზურის დერეფანს და პოლიტიკურად რა გამოწვევები შეიძლება დადგეს რეგიონში მისი განხორციელების შემთხვევაში, ასევე გაანალიზდეს დღეს არსებული პოლიტიკური სიტუაცია შავი ზღვის რეგიონში და სამომავლო ტრანსფორმაციის სავარაუდო ტენდენციები. ამისთვის კი აუცილებელია რეგიონის ძირითადი მოთამაშეების პოლიტიკური მიზნების და ინტერესების შესწავლასანალიზი. ზანგეზურის დერეფნის შესაძლო გავლენა ენერგეტიკულ, სატრანსპორტო და უსაფრთხოებაზე.

ამ საკითხის გასაანალიზებლად გამოყენებულ იქნა ხარისხობრივი კვლევის მეთოდები, რაც მოიცავს, დოკუმენტების ანალიზს, (საერთაშორისო დოკუმენტების დამუშავება/შესწავლა), ასევე შემთხვევის განხილვას (case study) – (ზანგეზურის დერეფნის ამოქმედების შემთხვევაში, რა გეოპოლიტიკური

ცვლილებებია მოსალოდნელი, რომლებიც გავლენას მოახდენენ რეგიონულ უსაფრთხოებაზე. ბოლო პერიოდში შავი ზღვის რეგიონი გახდა ერთ-ერთი მთავარი დაინტერესების ობიექტი გლობალური უსაფრთხოების არქიტექტურაში, შესაბამისად, მანამდე არსებული დინამიკა შეიძლება შეიცვალოს. ამასთან, ზანგეზურის დერეფნის პოლიტიკური ინიციატივა სრულიად ახალ სტრატეგიულ რეალობას ქმნის. **კვლევის სიახლე** კი მდგომარეობს შემდეგში.

- შავი ზღვის რეგიონის უსაფრთხოება განიხილება ევროპულ, კავკასიურ და ცენტრალურ აზიურ უსაფრთხოების გამოწვევებთან ერთად და არა, როგორც ცალკე უსაფრთხოების სისტემა.
- შესაბამისად ზანგეზურის პოლიტიკური როლი განიხილება არა მხოლოდ რეგიონულ დონეზე, არამედ გლობალურ ენერგეტიკულ და სატრანსფორტო სივრცეში.
- ამ პრეოქტმა შესაძლებელია შექმნას ახალი რეალობა და ძალთა ბალანსის გადანაწილება რუსეთს, თურქეთს, ირანსა და დასავლეთის ინტერესთა შორის.
- მისი განხორციელების შემთხვევაში შესაძლებელია უსაფრთხოების, ეკონომიკური ინტეგრაციისა და ინფრასტრუქტურული პოლიტიკური ფაქტორების თანხვედრა.

შესავალი

თანამედროვე მსოფლიოში უსაფრთხოების ცნება გაფართოვდა. თუ ადრე ის მხოლოდ სამხედრო საფრთხეებს გულისხმობდა, დღეს მისი არსი შეიცვალა და ის მოიცავს, როგორც პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, ენერგეტიკულ, სოციალურ, ტექნოლოგიურ კომპონენტს და სხვ. ბარი ბაუზანის უსაფრთხოების კომპლექსური თეორიის მიხედვით, რეგიონის უსაფრთხოებას განსაზღვრავს შიდა და გარე მოთამაშეთა სტრატეგიები.¹⁵⁵ ამ შემთხვევაში კავკასიის რეგიონში ასეთი აქტორები არიან სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები, რუსეთი, თურქეთი, ირანი, ევროკავშირი, აშშ.

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლიდან დღემდე, ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში შეიარაღებული ეთნო-პოლიტიკური კონფლიქტებისა და სამოქალაქო დაპირისპირებების ინსპირირებით და წაქეზებით, ჰიბრიდული ომებითა და ტერიტორიების ოკუპაციით რუსეთის ფედერაცია ცდილობს ომის წარმოებას ყველა მიმართულებით, ეწეოდა და ეწევა არაპროვოცირებულ ომს მეზობლებთან, დასავლეთმა ვერ შეძლო ერთიანი, მყარი და მიზანმიმართული პოლიტიკის შემუშავება და განხორციელება ყოფილი იმპერიის ნანგრევებზე

¹⁵⁵ ბუზანი ბ. ვივერი ო. უსაფრთხოების კომპლექსური თეორია. 2003წ. The Structure of International Security by Barry Buzan; Ole Wæver, The Slavonic and East European Review, 2003

ადმოცნებულ ახალ რუსულ იმპერიასა და სხვა ქვეყნებს შორის ძალთა დასაბალანსებლად და უსაფრთხო გეოპოლიტიკური გარემოს შესაქმნელად.

ბოლო ათწლეულის განმავლობაში სამხრეთ კავკასიის რეგიონში გეოპოლიტიკურმა პროცესებმა მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაცია განიცადა. 2020 წელს სომხეთ-აზერბაიჯანის მეორე ომმა, ე.წ. ყარაბაღის კონფლიქტმა სრულიად შეცვალა გეოპოლიტიკური სიტუაცია. რეგიონში ძალთა ბალანსი შეიცვალა, თუ ადრე აქ მხოლოდ რუსეთის ფედერაცია იყო წარმოდგენილი, დღეს თურქეთის რესპუბლიკა იმყარებს პოზიციებს და ზრდის თავის წარმომადგენლობას რეგიონში.¹⁵⁶

დასავლეთი ვერ ავლებს პარალელებს ისტორიულ მოვლენებს შორის - 1990-იანი წლებში ეკონომიკური კრიზისებითა და ეთნოკონფლიქტებით დასუსტებულ რუსეთის ფედერაციას არ დაუკარგავს იმპერიული ამბიციები ყოფილი „მომხრესპუბლიკების“ თავის წიაღში „დასაბრუნებლად“, ისევე როგორც მეფის რუსეთის იმპერიის ნანგრევებზე ადმოცნებულ ბოლშევიკურ რუსეთს. ორივე შემთხვევაში „დაბრუნება“ ოკუპაციისა და ანექსიის პროცესს წარმოადგენს, თუმცა თუ ბოლშევიკები იდეოლოგიური დოგმებით ინიღბებოდნენ, დღევანდელი რუსეთი არ მალავს „გეოპოლიტიკური კატასტროფის“ შედეგების ანულირების სურვილს და ეკონომიკური ბერკეტებითა თუ ეთნოკონფლიქტებით ცდილობს მიზნის მიღწევას, მით უმეტეს, რომ 2000-იანი წლების ეკონომიკურმა აღმავლობამ მის ამბიციებს ფართო გასაქანი მისცა არა მარტო პოსტსაბჭოთა, არამედ რეგიონულ ასპარეზზე.¹⁵⁷ მართალია, ჯერ რუსეთ-საქართველოს ომმა, შემდეგ შუა აზიის მოვლენებმა და ბოლოს რუსეთ-უკრაინის ომმა და სომხეთ-აზერბაიჯანის 2020 წლის ომმა კიდევ ერთხელ წარმოაჩინა „რუსეთის იმპერიის ამბიცია“, რუსეთის ფედერაციას 2010-იანი წლებიდან გაცხადებული აქვს შავი ზღვის რეგიონის სატრანსპორტო კლასტერის შექმნა, რაც მას შესაძლებლობას მისცემს გავლენა შეინარჩუნოს სამხრეთ კავკასიაში და გააძლიეროს საკუთარი როლი რეგიონულ პოლიტიკურ, სატრანსპორტო და ენერგეტიკულ სისტემებში. თუმცა, უკრაინის ომის შედეგებიდან გამომდინარე, მისი ამბიციების რელიზება კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას.

ამ მოცემულობაში რუსეთის, ისევე როგორც სხვა გეოპოლიტიკური მოთამაშეების, დაინტერესების საგანს წარმოადგენს ზანგეზურის დერეფანიც, ისევე როგორც კავკასია მთლიანად, როგორც რეგიონის ქვეყნების პოლიტიკური მომავლის იდენტიფიკატორი.

¹⁵⁶ ბენიამინ პოლოსიანი. რონდელის ფონდი 2021წ. „სამხრეთ კავკასიის რეგიონული

უსაფრთხოების დინამიკა 2020 წლის ყარაბაღის ომის შემდეგ.“ The regional security Dynamics of the south caucasus after the 2020 kharabakh war. Rondel Foundation. 2021.

¹⁵⁷ ლუჩინია სიმაო. ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკა სამხრეთ კავკასიის მიმართ: ევროპული უსაფრთხოების საზოგადოების გაფართოება. 2008წ. Licina simao. The EU's Neighborhood policy towards the South Caucasus" Expanding the European Security Community. 2008.

ზანგეზურის დერეფნად წოდებული ტერიტორია საუკუნეთა განმავლობაში ოსმალეთისა და სპარსეთის იმპერიების ინტერესების საბრძოლო ველს წარმოადგენდა, რომელიც მე-19 საუკუნეში რუსეთის იმპერიას, ხოლო საბჭოთა კავშირის შექმნის შემდეგ სომხეთის სსრ-ს გადაეცა. იგი გადის სომხეთ-ირანის სახელმწიფო საზღვარზე და აზერბაიჯანისთვის მისი ტერიტორიასთან - ნახიჩევანის ანკლავთან დამაკავშირებელ ერთადერთ უმოკლეს (დაახლოებით 45 კმ) სახმელეთო გზას წარმოადგენს. ამ დერეფანში გამავალი სარკინიგზო მაგისტრალით სარგებლობდა აზერბაიჯანი 1990-იანი წლების ე.წ. ყარაბაღის პირველ ომში დამარცხებამდე. 2020 წლის მეორე ომში აზერბაიჯანის გამარჯვების შემდეგ დერეფნის გახსნა მისი ერთ-ერთი საკვანძო მოთხოვნაა, თუმცა ეს პროცესი ჯერჯერობით ადგილიდან არ იძვრის.

დასკვნა

ზანგეზურის დერეფნის გეოპოლიტიკური მნიშვნელობა რეგიონის ქვეყნებისათვის კონკრეტულად ასე გამოიყურება:¹⁵⁸

- თურქეთისა და აზერბაიჯანისათვის ზანგეზურის დერეფნის გახსნა ნიშნავს მათ შორის პირდაპირი სახმელეთო კავშირის დამყარებას და „ერთი ერი - ორი სახელმწიფოს“ სამხედრო და ეკონომიკური პოტენციალის გაძლიერებას და რეგიონში ჰეგემონობას;
- ზანგეზურის დერეფნის დღის წესრიგის აქტუალურ საკითხად წამოწევა ზრდის თურქეთის შანსებს აზერბაიჯანის რკინიგზის მეშვეობით რუსეთისა და სომხეთის რკინიგზების დაკავშირების პერსპექტივის ჭრილში გააკონტროლოს რუსეთ-სომხეთ-ირანის სატრანსპორტო-ეკონომიკური თანამშრომლობა;
- სომხეთისთვის ზანგეზურის დერეფანი პოლიტიკური სუვერენიტეტის გარანტიისა და ეკონომიკურ განვითარების საპირწონეს წარმოადგენს;
- საქართველოსთვის ზანგეზურის დერეფანი მის ტერიტორიაზე უკვე გამავალი ენერგეტიკული და სატრანსპორტო ქსელების ალტერნატიულობის გამოწვევას წარმოადგენს;
- ირანისთვის ზანგეზურის დერეფნის გახსნა ნიშნავს სომხეთთან საერთო საზღვრის გაკონტროლების შესაძლებლობას მისთვის

¹⁵⁸ ემილ ავდალიანი. გლობალური ცვლილებები და როგორ ეხმიანება ისინი სამხრეთ კავკასიას. 2022წ. Emil avdaliani. New World Order and small regions. The case of South Caucasus. The Review of European Affairs, 2021.

- არაკომფორტული/მიუღებელი ძალების მიერ, გარე სამყაროსთან კონტაქტების შემცირებას და რეგიონში თურქეთ-აზერბაიჯანის გავლენის გაძლიერებას;
- რუსეთისთვის ზანგეზურის დერეფნის, როგორც სატრანსპორტო მაგისტრალის გაკონტროლება ნიშნავს გეოპოლიტიკური გავლენის შენარჩუნებას სამხრეთ კავკასიის რეგიონზე, თურქეთსა და ირანზე. ეს ნიშნავს, რომ მოსკოვს ნახიჩევანი-აზერბაიჯანის სარკინიგზო მარშრუტის გახსნით შეეძლება სომხეთი დააკავშიროს ირანსა და თურქეთთან და შექმნის დასავლეთისაკენ აზიიდან მიმავალი ენერგო და სავაჭრო მარშრუტების ალტერნატივას. ასევე, როგორც დერეფნის უსაფრთხოების გარანტს, ეძლევა შესაძლებლობა თავისი სამხედრო ძალები განალაგოს სომხეთში, რაც თურქეთის შემაკავებელ ფაქტორად შეიძლება იქნეს განხილული.
 - ჩინეთისთვის ზანგეზურის დერეფანი შეიძლება წარმოადგენდეს კავკასიაში უკვე არსებული სატრანზიტო მარშრუტების ალტერნატივას და ახალი ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელებას, როგორც რეგიონში მისი გავლენის გაზრდის შესაძლებლობას.

რაც შეეხება რისკებს, აზერბაიჯანი-სომხეთის კონფლიქტის ნორმალიზება ქმნის დამატებით პირობებს რუსეთის გვერდის ავლით ენერგომომარაგების ქსელის შესაქმნელად. თურქეთ-აზერბაიჯანის და სომხეთის ჩართულობით ურთიერთსასარგებლო ეკონომიკური დერეფნის გახსნა საფრთხეს უქმნის რუსეთის ეკონომიკას, რამდენადაც ტვირთბრუნვის დიდი ნაკადი სწორედ ზანგეზურის დერეფანში გამოივლის. ამით გაიზრდება კავკასიის მნიშვნელობა არამარტო დასავლეთის, ჩინეთისა და ირანისთვის, არამედ ინდოეთისთვისაც, რაც რუსეთის გავლენის შესუსტებისაკენ არის მიმართული და მისი გეოპოლიტიკური მარცხით შეიძლება დასრულდეს.¹⁵⁹

კავკასიაზე სატრანსპორტო გზებზე გავლენის შენარჩუნებით რუსეთის მმართველი წრე ცდილობს აჩვენოს პოლიტიკური სიძლიერე ქვეყნის შიგნითაც. უკრაინასთან ომის შედეგად გამოწვეული ეკონომიკური შედეგები და დემოგრაფიული პრობლემები უახლოეს მომავალში იჩენს თავს.

ჭეშმარიტებას წარმოადგენს ის გარემოებაც, რომ ზანგეზურის დერეფნის ამოქმედებას გარკვეული დრო სჭირდება, რაც საქართველოს ეკონომიკას შესაძლებლობას აძლევს სათანადოდ მოსამზადებლად, ხოლო პოლიტიკურად მომგებიანია იმდენად, რამდენადაც საქართველო და შავი ზღვა-კავკასიის რეგიონი მეტად დაცული იქნება რეგიონში არსებული გამოწვევებისგან.

¹⁵⁹ ანეი ჯაფალიან. ზოგადი ანალიზი, რეგიონალური კონფლიქტები, უსაფრთხოების ტრანსფორმაციები, გეოპოლიტიკაგამომცემლობა „აშგეიტი“. 2011წ. Annie Jafalian. Reassessing Security in the South Caucasus. Regional conflicts and Transformation Ashgate Publishing Company, 2011.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, გამორიცხული არ არის სამხედრო აგრესიის პროვოცირება დაინტერესებული მხარეების მხრიდან, რაც შექმნის ახალ გეოპოლიტიკურ რეალობას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ანე ჯაფალიანი. ზოგადი ანალიზი, რეგიონალური კონფლიქტები, უსაფრთხოების ტრანსფორმაციები, გეოპოლიტიკაგამომცემლობა „აშგეტი“.2011წ. Annie Jafalian. Reassessing Security in the South Caucasus. Regional conflicts and Transformation Ashgate Publishing Company, 2011.
2. ბარი ბუზანი, ოლე ვივერი. უსაფრთხოების კომპლექსური თეორია. 2003წ. The Structure of International Security by Barry Buzan; Ole Wæver, The Slavonic and East European Review, 2003
3. ბენიამინ პოლოსიანი. რონდელის ფონდი 2021წ. „სამხრეთ კავკასიის რეგიონული უსაფრთხოების დინამიკა 2020 წლის ყარაბაღის ომის შემდეგ.“ The regional security Dynamics of the south caucasus after the 2020 kharabakh war. Roundel Foundation. 2021.
4. ემილ ავდალიანი. გლობალური ცვლილებები და როგორ ეხმიანება ისინი სამხრეთ კავკასიას. 2022წ. Emil avdaliani. New World Order and small regions. The case of South Caucasus. The Review of European Affairs, 2021.
5. ლუჩინია სიმაო. ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკა სამხრეთ კავკასიის მიმართ: ევროპული უსაფრთხოების საზოგადოების გაფართოება.2008წ. Licina simao. The EU's Neighborhood policy towards the South Caucasus" Expanding the European Security Community. 2008.